

16.

Témakör: A szöveg

Tétel: Az írásjelek funkciói a szövegalkotásban

Az írásjelek, mint a szöveg tagolásának eszközei

Néhány gondolat a nyelvről, mint jelrendszerről

A nyelv az a jelrendszer, amely minden ember tulajdon. Jelrészekből felépülő jelekből, ezeket összekapcsoló szabályokból és használati utasításokból áll.

Minden nyelvnek van szótára (szókészlete), a szavak, mondatok kombinálhatóságára, összekapcsolódására vonatkozó szabályai (nyelvtana) és az alkalmazhatóságot mutató hagyományai.

A nyelvek egyetemleges vonása, hogy a közlések mondatokra tagolódnak, ezek pedig, alanyi és állítmányi részre oszthatók, minden nyelvben van ige és főnév, a jelentéses elemek hangokra bonthatók.

Az írásjelek a nyelvnek, mint jelrendszernek fontos elemei. Sokfunkciós elemek, melyeknek két fő szerepük van:

- a mondatok tagolódását, szerkezetét, részeik/részleteik egymáshoz kapcsolódását tükrözik,

- a beszédnek betűkkel ki nem fejezhető sajátosságaira, a hanglejtésre, a beszédbeli szünetekre, érzelmekre utalnak.

Az írásjelek funkciói a szövegalkotásban

- ◆ Mondatzáró írásjelek: az egyszerű mondatok végére a mondat tartalmának megfelelő, a mellérendelőösszetett mondatokba az utolsó tagmondat szerint, míg az alárendelőkben a főmondat alapján tesszük ki a mondatzáró írásjelet. Utóbbit a mellékmondat szerint is zárhatjuk, ha a főmondat csak mellékes tájékoztatást tartalmaz vagy a mellékmondat voltaképpen idézet.

- o - a kijelentő mondat végén szerepel

- o ? – a kérdő mondatoknál használjuk

- o ! – felszólító, óhajtó, felkiáltó szándékot fejez ki.

- o Az érzelmek hullámszerűségét vagy erősebb fokát írásjelek halmozásával érzékeltethetjük: Hogy képzeled ezt?! Valóban?? Nem!!!!

- ◆ Tagmondatok közti írásjelek:

- o , - Az összetett mondatok tagmondatait általában vesszővel választjuk el egymástól. A tagmondatokat bevezető és, s, meg, vagykötőszó előtt is ki kell tenni a vesszőt.

- o ; - A többszörösen összetett mondatokban pontosvesszővel határoljuk el egymástól a szorosabban összetartozó tagmondatok csoportjait:

- o : - Összetett mondatainkban kettőspontot teszünk, ha egy-egy lényeges gondolatra hívjuk fel a figyelmet, vagy ha jelezni óhajtjuk, hogy a tagmondat fontosabb magyarázatot vagy következtetést tartalmaz

- ◆ Mondatrészek közötti írásjelek:

- o , - Az egymásnak mellérendelt, külön-külön hangsúlyozott azonos szerepűmondatrészek (s az ilyenekből alakult felsorolások tagjai) közé vesszőt teszünk, ha kötőszó nélkül következnek egymás után

- o ; - A felsorolásban pontosvesszőt is használunk, ha azonos szerepű, vesszőkkel tagolt

mondatrészeket akarunk elkülöníteni másneműekből álló sorozattól

- o , - az értelmezős szerkezetben rendszerint mind az értelmezettre, mind az értelmezőre külön hangsúly esik, és a beszédben szünet van közöttük. Ezt az írásban vesszővel jelezzük az értelmezett előtt, ha pedig beszédben utána is szünet van, mögé is vesszőt teszünk.
- o Az egymásnak alárendelt mondatrészek közé általában nem kell írásjelet tenni.

◆ A szövegbe ékelődést jelző írásjelek:

- o közbevetés: (a) – a - , a , - zárójel, gondolatjel, vessző
- o idézés: A szövegbe ékelt szó szerinti idézetet általában idézőjelpár fogja közre. Az idézőjelet (kézírásban és nyomtatásban) az idézet kezdetén alul, az idézet végén pedig fölül tesszük ki
- o párbeszéd: gondolatjel

◆ Szavak és szórészek közötti írásjelek

- o Vesszőt szoktunk tenni az indulatszók után, illetőleg elé
- o Az olyan összetett szavakat, illetőleg tulajdonnévi szóalakokat, amelyekben a tagok, illetőleg a szóelemek határán három azonos, mássalhangzót jelölőbetűkerül egymás mellé; szóismétléseknek, a mellérendelőösszetételeknek és az ikerszókknak, valamint az alárendelő összetételeknek bizonyos típusaiban az alkotó tagokat; kettős családnevek; -ekérdőszócskát; az elhagyott közös utótagra, illetőleg előtagra kötőjellel utalunk; kétezeren felül az összetett számnevek írásában kötőjelet használunk

◆ Három pontot teszünk a gondolat befejezetlenségének jeléül

◆ Toldalékok kapcsolása: Kötőjellel hártjuk el toldalékok kapcsolásakor: három azonos, mássalhangzót jelölő betűközvetlen találkozását, a több, különírt tagból álló tulajdonnevet, képzőszerűutótagokat tulajdonnevekhez; némahangzókhöz, számjegyekhez, írásjelekhez, rövidítésekhez, betűszókhöz.

Összefoglalva: Az írásjelek két nagy fő csoportja:

- mondatokat zár le: pont, kérdőjel, felkiáltójel;
- tagmondatokat, gondolatokat zár le, esetleg nyit meg: vessző, pontosvessző, kettőspont, gondolatjel, gondolatjelpár (egyéb írásjelek: idézőjel, zárójel, három pont).

Megoldás

A mese kijelentő mondatokkal kezdődik. A második mondat többszörösen összetett, ezért vesszőkkel tagoljuk. A mondatok végére pontot teszünk.

A szereplők párbeszédének felidézésekor gondolatjelet alkalmazunk, illetve gondolatjelpárt akkor, ha az idéző mondta követi a szereplő szavait. Ha az idézet (szereplő mondata) kérdő, felkiáltó, óhajtó vagy felszólító, akkor ki kell tennünk az idézet végére a megfelelő írásjelet. –

Az idézetet bevezető mondat után kettőspontot teszünk. A megszólítások kiemelésére vesszőpárt alkalmazunk. A megszólítás és az összetett felszólító mondatok végére felkiáltójel teszünk.

A következő részt ismét gondolatjelpárral kezdjük, de az idézet végére nem teszünk pontot, mivel az kijelentő mondat. A dióhéjba sűrített mesét bevezető idéző mondta végére ismét

kettőspontot teszünk. A mesét mellérendelő, hiányos mondatok sorozata alkotja, amelyeket vesszőkkel különítünk el egymástól.

Lezárás

Amint a feladat megoldása is igazolja, az írásjelek változatos és kifejező használata fontos eszköze az értelmileg és érzelmileg árnyalt közlésnek. Írásban csak a központozással fejezhetjük ki igen szegényes módon azt az értelmi, érzelmi árnyaltságot, amire az élőbeszéd képes. Ezért mondják az írásjelekre, hogy „megfagyott akusztika”.

Megoldás:

Súlyos testi sértés vádjával áll a székely atyafi a bíróság előtt. Az volt ellene a vád, hogy mulatozás közben a komájával összeszólkkozott, majd alaposan helybenhagyta legkedvesebb komáját.

- Mondja el őszintén a verekedés lefolyását! – szolt rá a bíró az atyafira szigorúan. Az atyafi nagy feneket kerített a dolognak, mire a bíró türelmét veszítve rendre utasította:

- Hallja kend, bátya! Ne beszéljen itt minden bolondságot összevissza, hanem térjen a tárgyra, egészen röviden mondjon el minden lényeges dolgot, de csak dióhéjban, sűrítve, lerövidítve! Egészen röviden!

- Akkor jó – bölintott az atyafi, és így kezdé: - Úgy történt a dolog, hogy én reggel ki, lovat bé, komámmal fel a szekérre. Bé a városba, igyenesen a piacra, onnan a korcsmába. Ott két üveggel ki, azt a komámmal bé, mire kótyagosan össze. Komám erre nekem, én ismét neki, mire kapék egy nagyot komámtól. Erre én fejszét elő, azzal komámra, mire komám egyszerre csak. nyekk, és le a földre. (Csak röviden. Székely népmese)